

Sociale ongelijkheid

„All animals are equal, but some animals are more equal than others”. Zelfs in de volledig egalitaire samenleving die de dieren in *Animal farm* hadden ingericht nadat zij de macht van de mensen hadden overgenomen, doemden weer nieuwe sociale verschillen op 1). Sociale ongelijkheid zal er, in een of andere vorm, altijd zijn. Verdeelvraagstukken zijn nooit zo op te lossen dat iedereen in de samenleving tevreden is. Dat heeft niet louter negatieve kanten. Het streven naar gelijkberechtigting is een belangrijke bron van maatschappelijke ontwikkeling. Het brengt dynamiek in de samenleving.

Toen Alexis de Tocqueville al in de vorige eeuw vaststelde dat de idee der gelijkheid een onstuitbare opmars was begonnen, kon hij niet vermoeden hoezeer zijn woorden bewaarheid zouden worden. De emancipatie van de arbeidende klasse, het verval van de standenmaatschappij, de afbraak van starre, hiërarchische verhoudingen overal in het maatschappelijke leven, de verkleining van inkomensverschillen, de democratisering van het onderwijs, de emancipatie van de vrouw – al deze ontwikkelingen hebben de samenleving ingrijpend veranderd. Het streven naar grotere gelijkheid heeft zich hoog in onze waardenhiërarchie genesteld. Het is in ons cultuurpatroon mischien wel de hoogste norm geworden 2).

Het streven naar gelijkheid heeft natuurlijk ook keerzijden. Het kan een zeker conformisme in de hand werken. Het kan remmend werken op de individuele ontplooiing en creativiteit. Wie zich van anderen onderscheidt, zou zich zelf misschien in een minder gunstig daglicht kunnen plaatsen. Er is vaak op gewezen dat juist in ons land het gelijkheidsideaal diep is geworteld. Het zou goed passen bij onze calvinistische volksaard, die wars is van opvallend gedrag en uiterlijk vertoon. Het uitsteken boven de middelmaat, het ontwikkelen van een duidelijke stijl, een zekere grandeur worden hier al snel als overdreven bestempeld. Het 'doe maar gewoon; je bent niet méér dan een ander' ligt ons voor in de mond. Opvallende kledij, gewaagde architectuur, verfijnde genietingen staan hier niet hoog in aanzien. Bijna nergens ter wereld zijn de inkomens zozeer genivelleerd als in ons land. Aan de andere kant hebben wij een hoog ontwikkeld stelsel van sociale zorg. De uitzichtloze armoede, de afgedankte onderklasse, die men in sommige andere rijke landen wel aantreft (Engeland, de VS, Frankrijk) komen hier in mindere mate voor. Misschien is Nederland inderdaad wel het land met de rijkste armen en de armste rijken (zie ook Dreesmann in dit nummer).

Sinds enkele jaren echter is zich ook in ons land een duidelijke omslag in het streven naar steeds grotere gelijkheid gaan aftekenen. Zonder twijfel is de economische crisis die ons aan het eind van de jaren zeventig heeft overvallen, daarop van invloed geweest. Het antwoord op die crisis is – niet alleen hier maar overal – niet gezocht in een streven naar een rechtvaardiger verdeling, maar naar hogere groei desnoods ten koste van een gelijkmatige verdeling. Op de 'big trade-off' tussen rechtvaardigheid en doelmatigheid 3) is de positiebepaling een stuk in de richting van de laatste geschoven. In economische termen betekent dat een herwaardering van de markt, die immers model staat voor doelmatigheid, en een afnemend vertrouwen in overheidsinterventie gericht op verdelende rechtvaardigheid. De symptomen van deze ontwikkeling zijn overal zichtbaar. In de media is een geweldige hausse in onderwerpen die met 'succes' en 'prestatie' te maken hebben. Er is een enorme herwaardering voor het individuele ondernemerschap op gang gekomen. Er wordt weer openlijk gesproken over beloning naar prestatie (zie ook Berting, Steijn en De Witte in dit nummer). In het onderwijs vinden verschuivingen plaats in de richting van een meer prestatiegericht systeem; de leerlingen zelf zijn trouwens ook meer prestatiegericht. Na decennia van nivellering wordt de inkomensverdeling de laatste jaren ongelijker (zie De Kam en Pommer) en dat wordt maatschappelijk aanvaard. De koppeling tussen lonen en sociale uitkeringen is losgelaten. Men gaat weer liever in het bedrijfsleven

werken dan bij de overheid. Carrière maken is niet langer verdacht, maar gewenst. Ook buiten de economie trouwens zijn de veranderingen zichtbaar. De architectuur wordt gedurfder. De belangstelling voor 'design' is enorm gegroeid. Men draagt weer dure pakken en kostbare sieraden.

De omslag is natuurlijk niet onbekritiseerd gebleven. Terecht heeft men er op gewezen dat de nieuwe welvaart er niet voor iedereen is. Er zijn ook in ons land voorbeelden van schrijnende armoede. Heel wat huishoudens zijn als gevolg van de jarenlange koopkrachtdaling door de bodem van het bestaansminimum gezakt. Het aantal echte minima is de laatste jaren dramatisch toegenomen. Het zijn vooral de lagere overheden die, via het loket van de sociale dienst, met de problemen worden geconfronteerd (zie het artikel van Oude Engberink). Volgens J.M. den Uyl twee jaar geleden bij de Algemene beschouwingen zou het regeringsbeleid in een nieuwe maatschappelijke tweedeling resulteren. Er zou zich een steeds diepere kloof tussen werkenden en niet-werkenden aftekenen. Ook Schuyt waarschuwt in dit nummer voor het ontstaan van groepen aan de onderkant van de samenleving bij wie zich alle ellende ophoopt: geen werk, te weinig inkomen, onvoldoende scholing, slechte huisvesting, slechte gezondheids-toestand, uitzichtloosheid, verbittering en stress. De maatschappelijke ongelijkheid plant zich volgens Schuyt bovendien over generaties voort. En zij brengt zeer hoge maatschappelijke kosten met zich.

Het is duidelijk dat de samenleving er veel aan gelegen moet zijn het ontstaan van een maatschappelijke onderklasse te voorkomen. De kern van het probleem is echter hoe rechtvaardigheid en doelmatigheid met elkaar te verzoenen zijn. Hoewel de bestrijding van sociale ongelijkheid natuurlijk een zuiver politiek probleem is, kan het zinvol zijn te proberen tot operationele beslisregels te komen die het maken van een keuze helpen vergemakkelijken. Een belangwekkende poging daartoe is ondernomen door John Rawls. In zijn *A theory of justice* heeft Rawls geprobeerd om tot de formulering van een rechtvaardigheidsbeginsel te komen waarbij recht wordt gedaan aan individuele vrijheid, gelijkheid van kansen en solidariteit met de minstbedeelden 4). Volgens het criterium van Rawls is een ongelijke verdeling gerechtvaardigd als zij er toe bijdraagt dat de positie van de minstbedeelden uiteindelijk beter is dan zonder die ongelijke verdeling. Inkomensverschillen die een positief effect hebben op de economische groei, waarvan uiteindelijk ook de laagstbetaalden profiteren, zouden in deze optiek dus te rechtvaardigen zijn. Hoewel Rawls' ideeën ook in ons land de nodige aandacht hebben getrokken 5), is er in de politiek geen echte discussie op gang gekomen over het compromis tussen rechtvaardigheid en doelmatigheid bij de inrichting van de verzorgingsstaat. Lubbers I en II hebben zich er met een 'no nonsense'-groei-beleid van afgemaakt.

Het vraagstuk van de sociale ongelijkheid verdient een betere politieke behandeling dan het de laatste jaren heeft gekregen. Daarom heeft het Nederlands Gesprek Centrum het initiatief genomen om de discussie over dit thema weer vlot te trekken 6). De *ESB* die voor u ligt is daar een uitvloeisel van.

L. van der Geest

1) George Orwell, *Animal farm*,... New York, 1945.

2) J.M.M. de Valk, Veranderingen in waarden en normen, *ESB*, 21/28 december 1983.

3) Arthur M. Okun, *Equality and efficiency. The big tradeoff*, The Brookings Institution, Washington D.C., 1975.

4) J. Rawls, *A theory of justice*, Oxford University Press, Oxford, 1972.

5) Zie b.v. Prof. mr. B.M. Teldersstichting, *Een liberale visie op de verdeling van inkomen en vermogen*, Den Haag, 1979.

6) Nederlands Gesprek Centrum, Symposium „Maatschappelijke ongelijkheid; de overheid een zorg?“, Den Haag, 25 februari 1987.